

Milli mətbuatımız sovet epoxasının iflası və milli azadlıq hərəkəti dövründə

Milli dirçəliş və milli əhvalın yüksəlməsinin təntənəsi idi ki, Topxanada bir ağacın kəsilməsi haqqında xəbər xalqı Azadlıq (onda Lenin) meydanına toplaya bilmədi və hərəkət xalq birliyinin nələrdə qədər olduğunu göstərdi. Amma sütunları laxlayan imperiya heç də 70 ildə qazandıqlarını asanlıqla əldən vermək niyyətində deyildi. 1990-cı ilin qanlı 20 Yanvarı da keçmiş SSRİ rəhbərliyinin Azərbaycanla bağlı apardığı siyasətin təzahürü idi.

Həmin gecə sovet ordusu, Ermənistanın təcavüzündən və SSRİ rəhbərliyinin ermənilərə havadarlığından hiddətlənən, Bakının küçələrinə və meydanlarına çıxaraq etirazını bildiren xalq kütlələrinə qarşı hərbi əməliyyatlara başladı. Millət vəkilii Cavanşir Feyziyev hələ illər əvvəl “Xalq qəzeti”ndə dərc olunmuş “20 Yanvar–əsrətin son gecəsi” məqaləsində yazırdı: “Soyuq 20 Yanvar səhəri açılmağa macal tapmamış bəşər tarixinin insanlığa sığmayan ən faciəvi hadisələrindən biri – Bakı küçələrində dinc nümayişçilərin gülləbaranı baş verdi. Azərbaycana, nəyin bahasına olursa-olsun, milli mücadiləni boğmaq və yatırtmaq məqsədi ilə yeridilən rus qoşunları Bakıda və respublikanın müxtəlif rayonlarında 146 nəfər mülki şəxsi küçələrdə, evlərində, avtomobillərində, iş yerlərində qətlə yetirdi, 744 nəfər yaralandı, 841 nəfər qanunsuz həbs olundu”.

Yanvarın 19-da hərbi əməliyyatın ilkin mərhələsi kimi Azərbaycan Televiziyasının enerji bloku partladılmış, respublika Televiziyası və Radiosunun verilişləri tamamilə kəsilmişdi. Kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyəti dayandırılmış, xalq informasiya almaq hüququndan məhrum edilmişdi. Dövlətin rəsmi orqanı olan “Kommunist” qəzetinin növbəti sayı 18 yanvardan sonra bir də 27 yanvar 1990-cı ildə nəşr olunmuşdu. Qəzet doqquz gün çap edilməmiş, bu müddətdə 20 Yanvar faciəsi barədə xalqa heç bir rəsmi məlumat verilməmişdi.

Faciənin miqyası ilə bağlı ilk xəbər verən “Kommunist” qəzetinin əlavəsi “Səhər” qəzeti idi. Baş redaktorun müavini olan mərhum Məzahir Süleymanzadə yazırdı: “Kommunist” qəzetinin kağız eh-

bıçağı üstündə soyuq silah gəzdirmək adı ilə məhkum edildiyi halda bu terrorcu təşkilatın gücü və qüdrəti mərkəzi televiziya ilə nümayiş etdirilir, hətta bəzi qəzetlərdə təriflənir” deyə bildirirdi. “Kommunist” qəzetinin qurultayın gedişindən materiallar hazırlamaq üçün Moskvaya ezamiyyətə göndərilmiş müxbiri Elman Qədirov isə “Kremlin təzadları” məqaləsində yazırdı: “Qurultay qalın meşədə kompassız hərəkət edən yolçuya bənzəyir. Gah işıq gələn tərəfə gedir, gah tüstü çıxan tərəfə. Düzgün yol isə hələ tapılmayıb”.

Azərbaycan Kommunist Partiyasının yeniləşdirilməsi yolu ilə respublikanın siyasi və iqtisadi inkişafının yeni səviyyəyə yüksəldilməsini “təmin edəcək” Azərbaycan kommunistlərinin XXXII qurultayı, Sov.İKP qurultayının yekunları və respublika partiya təşkilatının təxirəsalınmaz vəzifələrindən danışan Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi A.Mütəllibovun çıxışı Sov.İKP nizamnaməsinə sadiqlik nümayiş etdirməkdə idi. Amma qəzetin dərc etdiyi bəzi məqalələrin məzmununa diqqət edəndə tam başqa mənzərəyə də şahidlik edirik. Bu sırada kommunist rejiminin

Respublika Azərbaycan milli dövlət quruluşunun dirçəliş gününü bayram edir”, “Böyük Əkinçi. Yaxud unudulmuş Həsən bəy Zərdabi”, “Tağıyev H.Z.: sahibkar, mesenat. Tarix elmləri doktoru Marat Allahverdiyevin kitabı haqqında”, “Azərbaycan xanlıqları. Dəyirmi masa”, “Folklorumuzun fədailəri”, “Orta əsr Azərbaycan dövlətləri. Dəyirmi masa” və s. Milli tariximiz haqqında olan bu yazılar nəsrinə uzun illər çox möhkəm qadağalar qoyulmuş mövzulardandır. Əslində, onların məzmunu və mənasına, bir də müəlliflərin kimliyinə diqqət edəndə görünür ki, xalqın ziyahıları çox şeyləri bilmiş. Sadəcə, həqiqətlərin söylənməsi mümkün olmayıb, olanlar da ciddi senzura nəticəsində həyata vəsiqə ala bilməmişdi.

Milli mücadilənin güclənməsi Azərbaycan mətbuatında daha çox Türkiyə ilə əlaqəli yazıların artımı ilə də müşayiət olunmaqda, bu mövzu bir nömrəli məsələ kimi diqqəti cəlb etməkdə idi. Müstəqilliyimizin tarixi boyu olduğu kimi, bu dövrdə də türkdillil ölkələrin kütləvi informasiya vasitələrinin apardığı araşdırmalar adət-ənənələrimiz və müştərek tariximiz

Bu baxımdan ölkənin baş mətbu orqanı “Kommunist” qəzetinin müstəqillik ərəfasində nəşr olunan saylarında Türkiyə mövzusu aktuallıq baxımından diqqəti cəlb etdiyi kimi, həm də xarici ölkə həyatından dərc edilən məqalələr sırasında say etibarı ilə ən çox diqqət cəkməkdir. Az bir zaman kəsiyində bu mövzuda dərc edilən yazıların sayı belə kifayət qədərdir: iki ildə (1990 və 1991-ci illər) 345 yazı. Mövzu və janr rəngarəngliyi ilə seçilən bu yazılar təkcə statistikası ilə yox, həm də müəlliflərin duyğu və düşüncələrinin türk dünyasına məhəbbət və doğmalığı ilə maraqlı ola bilər.

Qardaş Türkiyənin adının keçdiyi və mətbuatda dərc edilən bu yazılar, janrından, üslubundan, mövzusunun asılı olmayaaraq, uzun illər ayrı düşmüş xalqlarımızın milli mədəni bağlılıqlarını ortaya qoyan nümunələrdir. Bu yazılarda təkcə ayrı-ayrı fərdlərin yox, yaşındın və zümərəsindən asılı olmayaraq, bütün xalqın, eləcə də müstəqillik mücadiləsinə qalxan insanların (əslində, o vaxtlar buna inanmayanlar çox az idi), daha çox xalqlarımızın doğma münasibətlərinin ifadəsi və tərənnümü hiss olunmaqdadır. Əslində, mətbuatın yaratdığı bu mədəni körpü gələcək əlaqələrin qurulmasında təməl kimi də qəbul edilə bilər. Ola bilsin ki, hansısa bir məsələdə o dövrlü hakimiyyətin mövqeyində xalqın fikirləri ilə müəyyən ayrılıqlar olsun və sonralar göründü ki, bu, var idi. Amma Türkiyə ilə bağlı elə də ciddi və prinsiplial mövqe nümayişi olmadığından heç vaxt gündəmə təsir etməmişdir.

Azərbaycanın SSRİ-nin tərkibində olduğu illərdə Türkiyənin dövlət və hökumət adamlarının Moskvaya rəsmi səfərləri çərçivəsində, birmənalı olaraq, Azərbaycana səfərlər də planlaşdırılmış və demək olar ki, bu səfərlər uğurla baş tutmuşdur. Keçən əsrin 60-cı illərindən başlayan bu səfərlərdə Bakı ziyarətləri də önəmli yer tutmaqla, təkcə ümumittifaq deyil, eləcə də respublika mətbuatının işıqlandırdığı mövzulardan olmuşdur. Düzdür, respublika mətbuatı və onun baş orqanı olan “Kommunist” qəzeti bu məsələləri müəyyən qadığa və hədlər çərçivəsində işıqlandırsa da, hər halda, rəsmi xarakterli bu təqdimatların özündə belə qarşılıqlı münasibətlərdən doğan mədəni bağlılıqları asanca görmək olur. Azərbaycanın müstəqilliyi ərəfasında isə münasibətlərdə daha ciddi yaxınlaşmalara və əlaqələrin genişlənməsinə şahidlik edirik. Türkiyənin Moskvadakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri V.Vuralın 16 yanvar 1991-ci ildə, ardınca Türkiyə prezidenti Turqut Özalın 13 mart 1991-ci ildə Moskva, sonra da Bakı səfərləri və Bakıda Türkiyə konsulluğunun fəaliyyətə başlaması, baş konsulun Azərbaycanın dövlət başçısı tərəfindən qəbulu Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərində yeni mərhələnin başlandığının müjdələri idi. Göründüyü kimi, artıq bu məsələ dövlətlərarası münasibətlərdə də özünü göstərir və siyasi dairələrin gündəmini müəyyən edirdi. Çox sonralar eks-prezident Ayaz Mütəllibov Türkiyəyə ilk səfərinə xatırlayaraq deyirdi: “Bəxtiyar da (Bəxtiyar Vahabzadə) mənə müşayiət edən böyük nümayəndə heyətinin tərkibində idi. Bizim həyatın hərəratlı qarşılaşmalarından təsirlənən şair dedi: “Kəş biz öz müstəqil dövlətimizi təmsil edəydik”. Cəvab verdim ki, dərindən, gün gələr, bunu da görürük! O vaxt mən Nazirlər Kabinetinin sədri idim”.

Artıq zaman yeni hökmlərini dikte etməkdə, bu sırada isə Sovetlər birliyinin yaxınlaşan süqutu görünməkdə idi. Amma Azərbaycana, eləcə də SSRİ tərkibində olan digər türk respublikalarına milli münasibətlərin və onların gələcək müqəddəratlarının təyində dəstəyən gözəniləndən aşağı səviyyədə olması da

diqqəti cəlb edirdi. Bu, əslində, ölkədəki millətlərin önəmli mövqeyi olsa da, Turqut Özal Türkiyəsi daha çox iqtisadi, ticari və mədəni əlaqələrin qurulmasına, dövlətlərarası münasibətlərin bu yöndə inkişaf etdirilməsinə çalışırdı. Burada, təbii ki, NATO üzvü olan bir dövlətin başqa istiqamətdə siyasət aparmasını gözləmək də reallıqlara sığışı fakt deyildi. Amma maraqlıdır ki, istər Türkiyədəki bəzi millətləri qüvvələr, istərsə də bu qüvvələrin dəstəyinə arxalanan və ondan ruhlanan xalq kütlələri bu dəstəyi umumaqda idi. Bütün bu reallıqları xarakterizə etməyə çalışan tədqiqatçı Fərqanə Hüseynova Azərbaycan–Türkiyə əlaqələrinin kulturoloji aspektlərinin tədqiqinə həsr etdiyi monoqrafiyasında yazırdı: Müstəqilliyin bərpasından sonrakı illərdə Azərbaycanın dil, mədəni, tarixi, mədəni və siyasi cəhətdən sıx tellərlə bağlı olduğu türk dövlətləri ilə hər hansı formada yaxınlaşmaq cəhdi onun xarici siyasətinin dini, etnik təəssübkeşlik prinsipləri əsasında həyata keçirilməsi və bu əməkdaşlığın “pantürkizm”ə, “panturanizm”ə meyilli olması haqqında ittihamlarla müşayiət olunurdu. Bununla belə, XX əsrin 90-cı illəri təkcə Azərbaycan üçün deyil, bütünlükdə, türk dünyası üçün əlamətdar hesab edilə bilər.

Təbii ki, burada milli-tarixi bağlılığın və qardaşlıq çağırışlarının rolu danılmaz olduğu kimi, təsiri də qəbulmaza idi. Hətta Azərbaycana vaxtla – XX əsrin əvvəllərində edilən hərbi kömək, Nuru paşanın rəhbərliyi ilə Qafqaz İslam Ordusunun tarixi xilaskarlıq missiyası 80-ci illərin sonunda və 90-cı illərdə uşağdan-böyüyədək, az qala, hər kəsin danışdığı və qardaş Türkiyədən umduğu böyük köməyin bir nömrəli mövzusu idi. Amma xalqdan uzun illər gizlədilən və ya işğal tarixi kimi təqdim edilən bu tarixin kökündə nələrin dayandığını bəzi siyasətçi və tarixçilərdən başqa dərinədən bilən yox idi. Ona görə ki, sovet təbliğat sistemi Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərinin bütün tərəflərini “ustalıqla” təhrif etmiş, bu sahədə bütün imkanlardan bəhrələnmişlər. Hətta erməni-bolşevik basqıları önündə qırğınlara məruz qalıb, az qala, bir millət kimi varlığını itirmək təhlükəsi ilə üzləşəndə Azərbaycan türklərinin çağırışı ilə köməyə gələn Osmanlı ordusu və Azərbaycan könlülülərinin yaratdığı İslam Ordusu işğalı və təcavüzkar kimi dəyərləndirilmiş, bu iftiralara etiraz edənlər isə repressiya qurbanları olmuşlar.

Milli dirçəlişin yenidən oyandığı bir vaxtda Azərbaycan Respublikası 1991-ci ilin avqustunda dövlət müstəqilliyini elan edir. Amma oktyabrın 18-də tanınan, yeri gəlməşkən qeyd edərk ki, ilk dəfə məhz Türkiyə tərəfindən tanınan bu müstəqillik Azərbaycanın müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində inteqrasiya olunmuş, beynəlxalq imic qazanmış və suverenliyini qorumağa qadər bir dövlət olduğunu dünyaya göstərə bilmədi. Müstəqilliyinin ilk günlərindən Azərbaycanın xarici siyasət xəttində də Türkiyə və türkdillil ölkələrlə əməkdaşlığın qurulması xüsusi diqqətdə olmuşdur.

Şübhəsiz ki, cəmiyyətin ictimai-siyasi həyatında baş verən qabarma və çəkilmələr milli mətbuatımızın diqqətində olmaqla, onların dövrürlülüyyətinə, məzmunu və ideya qayasına da təsirsiz ötürməmişdir. Azərbaycanın ikinci müstəqilliyinə qovuşduğu ərəfədə respublika mətbuatında Türkiyə mövzusu gündəlikdə duran önəmli mövzulardan olmuşdur. Ən önəmli, bu materiallar artıq redaksiyaya Moskvadan gəlirdi. Bu fakt özü də qəzet materiallarını rəsmi çərçivədən çıxarmış, jurnalist sənətkarlığı baxımından da zəngin bir spektr yaratmışdır. Deyək ki, əgər vaxtı ilə qəzet şəhiflərində Türkiyə haqqında olan məqalə və təqdimatlar ancaq rəsmi materiallar idisə, artıq bu əsnə qırılmışdı, müəllif yazılarının, zarisovka, reportaj, müsahibə kimi jurnalistika janrlarının yer aldığından da şahidi olurduq. Ən başlıcası isə, Türkiyə haqqında dərc edilən rəsmi xəbərlərdə belə tarixdən qaynaqlanan qarşılıqlı ənənələrinin təqdimatının, demək olar ki, bütün yazılarda yer alması idi. Bu yazılarda milli ruh, tarixi köklərə bağlılıq özünü daha bariz şəkildə göstərirdi. Hətta respublikanın baş mətbuat orqanı olan “Kommunist” qəzetində müstəqillik ərəfasında Türkiyə və türk dünyası haqqında olanca material dərc edilmiş, ictimaiyyətin türk dünyasına olan sevgisi açıq mövzuya çevrilmişdi. Aradan keçən illər bu əlaqələri daha da zəruri etməmiş və bu gün də mətbuatda Azərbaycan–Türkiyə mövzusu aktuallığı ilə seçilən və diqqət mərkəzində olan bir nömrəli mövzu kimi ən önəmli yeri tutmaqdadır.

Namiq QƏDİMOĞLU
XQ

tiyatından yararlanmaqla 2 milyon tirajla nəşr olunan “Səhər” dinc əhaliyə açılan atəşləri, uşaqların, qadınların və yaşlıların meyitləri əks olunmuş fotoları dərc etməklə əhalini informasiya blokadasından azad etdi”.

Amma milli mücadilənin girdabında boğulan SSRİ inhisarçı siyasətindən əl çəkməmiş və onun tabeliyində olan mətbuat, o cümlədən “Kommunist” qəzeti də 1990-cı ilin iyulunda çağırılan Sov.İKP-nin XXVIII qurultayının yeni “ideallarını” cəmiyyətə təqdim edirdi. Şübhəsiz ki, qurultaya həvəslə gedən Azərbaycan kommunistləri bu kimi “idealları” dəstəkləməkdə olsalar da, baş verənlərə etirazlarını da gizlətmirdilər. Hətta qurultay nümayəndəsi Zemfira Verdiyevanın qəzetdə dərc edilən çıxışında “...prezident hakimiyyətini təsis etmək ideyasını irəli sürməkdə bunu onunla əsaslandırırlar ki, yeni hakimiyyət formasına daha böyük dinamik qətiyyət, operativlik vermək lazımdır. Qonşu respublikada (Ermənistan) qəşqərkəli niyyətləri güdən, konstitusiyaya zidd ordu təşkil edilməsini necə başa düşmək olar?! Ölkənin hər hansı sakini cib

tədqiqatçısı, uzun illər rəhbər vəzifələrdə çalışmış tarix elmləri doktoru Kamran Rəhimovun “Yenidənqurmanın dialektikası” məqaləsi diqqət çəkir: “Bəzən bizi işin düz getməməsində, cəsarətsizlikdə, ikili mədəniyyatda təqsirləndirirlər. Əlbəttə, söhbət kimin haqlı, kimin haqsız olduğundan getmir. Onu demək lazımdır ki, onillərlə biz yalan və qorxu şəraitində yaşamışıq. Sosializm haqqında Lenin nəzəriyyəsinə yenidən baxılmalıdır”.

Göründüyü kimi, günün “Yenidənqurmasına və yeniləşməsinə” bəraət qazandırmmaq niyyəti ilə kommunist rejiminin dənəsinə qiymət verən kommunist müəlliflər bəzən bilərəkdən, bəzən də bilməyərəkdən rejimin mahiyyətini ortaya qoyurlar. Bu kimi yazılarla yanaşı, milli ruhun və milli tarixin yüksəlişini təbliğ edən, tariximizin şəərəfli şəhiflərini gündəmə gətirən və mətbuadada dərc edilən məqalə və yazıların sayı da olanca olmuşdur. “Azərinform”un böyük qardaşı”, “Azərbaycan Demokratik Respublikası”, “Demokratik respublikaya həsr edilir”, “Təkamül” qəzetinin baş redaktoru, “Beş hüriyyət”, “Xatirə lövhəsi” açılmışdır.

haqqında bilgilərimizin genişləndirilməsində və türk dünyasının inteqrasiya yollarının axtarılıb tapılmasında mühüm rol oynayırdı.

Bu dövrdə mətbuat yeni mövzular ortaya qoysa da, hələ də bütün nəşrlər dövlətə bağlı idi, yəni nəşr olunan qəzet və jurnallar mütləq mənada hansısa bir dövlət təşkilatının nəşri kimi təqdim olunurdu. O, başqa məsələ idi ki, bu nəşrlərdə yeni əhval-ruhiyyənin, milli çağırışların yer tapması həm dövrün tələbi, həm də vətənpərvərlik mövqeyindən yən idi. Deyək ki, “Gənclik-Molodost” (baş redaktor Məmməd İsmayil) respublika komsomolunun jurnalı olsa da, ətrafında yeni dövrün havası ilə yüklənmiş, milli ruhlu müəllifləri toplaqlaqla, həm də cəmiyyətin aparıcı gücü olan böyük bir gənclik ordusunu birləşdirməkdə idi. Yaxud “Vətən” cəmiyyətinin nəşri olan “Odlar yurdu” qəzeti (redaktor Ramiz Əskər) dünya azərbaycanlılarının birliyinə dair ciddi çağırışlar səsləndirməkdə idi. Bu kimi meyillər partiya-sovet mətbuatının dəst-xəttində və mövzu seçiminə də özünü göstərirdi.